

УДК 94(477)"09/13":930.1(477):32.019.51

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2656-2679](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2656-2679)

Дрогомирецька Людмила Романівна кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, доцент кафедри історії України і методики викладання історії, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0002-9770-2724>

Лакно Олександр Петрович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, <https://orcid.org/0000-0003-0312-0799>

Побережець Ганна Степанівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, Миколаївський національний аграрний університет, <https://orcid.org/0000-0002-9064-6731>

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: МІЖ ІМПЕРСЬКИМ МІФОМ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ САМОБУТНІСТЮ

Анотація. Здійснено огляд переосмислення Київської Русі в контексті сучасної української історіографії, яка активно протидіє російським імперським та радянським історичним міфам. Дослідження ґрунтується на залученні нових методологічних підходів, що дозволяють відмовитися від застарілих етноцентричних чи державоцентричних схем, натомість акцентуючи на багатоетапності та самобутності українського націєтворчого процесу, який має глибоке коріння і та пов'язаний з класичними європейськими моделями державотворення. Для вітчизняних істориків одним із ключових завдань стало викриття ідеологічно забарвлених наративів, що використовуються Російською Федерацією як інструмент інформаційної війни для обґрунтування агресії та заперечення права України на власну історичну спадщину. З цією метою проаналізовано маніпуляції навколо концепції «єдиного давньоруського народу» та викрито штучність термінів, зокрема, російського конструкта «Древнерусское государство». Наголошено, що термін «Київська Русь» є пізнішою академічною конструкцією, тоді як українська наука активно відстоює використання концептів «Україна-Русь» та «Київська держава», які підкреслюють етнічне та політичне коріння держави на Середньому Подніпр'ї.

Особлива увага приділена спростуванню хронологічних міфів. Показано, що Руська державність виникла внаслідок синтезу місцевих слов'янських та норманських (русів) еліт наприкінці IX ст., а не в результаті «принесення» її ззовні. Це спростовує ідеологічний, суто російський, антинорманізм.

Аргументовано, що справжній розквіт Русі був тривалим процесом, що охоплював період до середини XIII ст., а не завершився за Ярослава Мудрого. Звідси випливає, що концепція «феодальної роздробленості» є застарілою, оскільки зростання кількості князів свідчило про успішну експансію та освоєння території поліцентричною державою. Ця держава зберігала за Києвом статус сакрального, символічного й політичного центру.

Розглянуто міф про Андрія Боголюбського як «руйнівника Києва» та «переносника столиці». Цей міф був створений російською імперською історіографією для забезпечення прямої, але неіснуючої, спадковості від Києва до Москви.

Історія Новгородської республіки розглядається як прецедент московської експансії, що демонструє радикальну відмінність політичних традицій Московії від давньоруської та української. Таким чином, критичний аналіз історичних міфів та обґрунтування власної термінології є стратегічним кроком до зміцнення національної самосвідомості та суверенітету України.

Ключові слова: антинорманізм, імперський міф, історична політика, історіографія, Київська держава, Київська Русь, Україна-Русь, тяглість традиції, удільна роздробленість.

Drogomyretska Liudmyla Romanivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, <https://orcid.org/0000-0002-9770-2724>

Lakhno Oleksandr Petrovych Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History, Religious Studies and Methods of Their Teaching, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0003-0312-0799>

Poberezhets Hanna Stepanivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies, Mykolayiv National Agricultural University, <https://orcid.org/0000-0002-9064-6731>

REECONCEPTION OF KYIVIAN RUSSIA IN MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY: BETWEEN IMPERIAL MYTH AND NATIONAL INDEPENDENCE

Abstract. The review of the reinterpretation of Kyivan Rus in the context of modern Ukrainian historiography, which actively counteracts Russian imperial and Soviet historical myths, is carried out. The study is based on the involvement of new methodological approaches that allow us to abandon outdated ethnocentric or state-centric schemes, instead emphasizing the multi-stage nature and originality of the Ukrainian nation-building process, which has deep roots and is connected with classical European models of state formation.

For domestic historians, one of the key tasks has been to expose ideologically colored narratives used by the Russian Federation as a tool of information warfare to justify aggression and deny Ukraine's right to its own historical heritage. To this end, the manipulations surrounding the concept of a "united ancient Russian people" have been analyzed and the artificiality of terms, in particular, the Russian construct "Ancient Russian state", has been exposed. It has been emphasized that the term "Kievan Rus" is a later academic construct, while Ukrainian science actively defends the use of the concepts "Ukraine-Rus" and "Kievan State", which confirm the ethnic and political roots of the ancient state in the Middle Dnieper.

Particular attention is paid to the refutation of chronological myths. It is shown that the Russian statehood arose as a result of the synthesis of local Slavic and Norman (Rus) elites at the end of the 9th century, and not as a result of its "bringing" from outside, which refutes the ideological, purely Russian, anti-Normanism. It is argued that the true flowering of Rus was a long process that covered the period until the middle of the 13th century, and did not end under Yaroslav the Wise.

It follows from this that the concept of "feudal fragmentation" is false, since the increase in the number of princes testified to the successful expansion and development of the territory by a polycentric state that retained the status of a sacred, symbolic and political center after Kyiv. The myth of Andrei Bogolyubsky as the "destroyer of Kyiv" and "carrier of the capital", created by Russian imperial historiography to ensure direct, but non-existent, inheritance from Kyiv to Moscow, is considered.

The history of the Novgorod Republic is considered as a precedent for Muscovite expansion, demonstrating the radical difference between the political traditions of Muscovy and Old Russian and Ukrainian. Thus, a critical analysis of historical myths and the justification of one's own terminology is a strategic step towards strengthening the national identity and sovereignty of Ukraine.

Keywords: anti-Normanism, imperial myth, historical politics, historiography, Kyivan state, Kyivan Rus, continuity of tradition, Ukraine-Rus, specific fragmentation.

Постановка проблеми. З. Бжезінський у своїй знаменитій книзі «Велика Шахівниця» влучно описав бачення Росією розпаду Радянського Союзу: «Втрата Кавказу відродила стратегічні страхи перед відродженням турецького впливу; втрата Середньої Азії породила відчуття втрати щодо енергії та мінеральних ресурсів регіону, як і тривогу через потенційні ісламські претензії; а незалежність України кинула виклик самій суті претензії Росії на те, що вона є богонатхненною прапороносицею спільної всеслов'янської ідентичності» [1, с. 88-89].

У сучасних умовах історична політика Росії перетворилася на потужний інструмент інформаційної війни та «м'якої сили», що має на меті відновити імперський вплив на пострадянському просторі, зокрема в Україні. Ця тенденція активізувалася близько двох десятиліть тому і вилилася у системне використання фальсифікації, маніпуляції фактами та символами. Головне завдання такої пропаганди полягає у формуванні контрольованої ідентичності та виправдання зовнішньополітичних амбіцій Кремля. У цьому контексті історія України стала основною мішенню, оскільки саме історичні міфи є ключовим засобом, яким Росія намагається легітимізувати свою тотальну агресію. Неспроможність Кремля змиритися з наслідками розпаду Радянського Союзу (який офіційна Москва ідентифікує як «найбільшу геополітичну катастрофу») та поразки у «холодній війні» сформувала геостратегію реваншу. Її ключові елементи - це прагнення до багатопольярного світу з Росією як одним із центрів впливу та ідея «збирання земель» на пострадянському просторі. Саме ця реваншистська стратегія лягла в основу історичної політики Кремля. Її головна мета полягає у закріпленні офіційної концепції минулого, в якій нерозривними засадничими елементами історичної тяглості Росії є державність та православна віра. Системний перегляд історії, розпочатий режимом В. Путіна на початку 2000-х, був офіційно закріплений у 2009 р. створенням спеціальної комісії. Її декларованою місією було «виявлення спроб фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії» та боротьба з «применшенням міжнародного престижу Російської Федерації», що фактично стало прикриттям для цензури та нав'язування вигідної Кремлю історичної інтерпретації тих чи інших подій, явищ і фактів [2].

Отож, переосмислення російських імперських та радянських історичних наративів, пов'язаних з Києворуським періодом історії України, є критично важливим. Це необхідно не лише з історіографічної точки зору

для відновлення історичної правди, а й задля вироблення дієвих механізмів протидії російській інформаційній війні та зміцнення національної безпеки.

Аналіз публікацій та досліджень. Сучасна українська історіографія активно залучає нові методологічні підходи, відмовляючись від виключно етноцентричних чи державоцентричних схем. Зокрема, *Ю. Кириченко* вказує на те, що комплексний аналіз українського націотворення вимагає врахування низки фундаментальних аспектів, які відрізняють його від класичних західноєвропейських моделей. Серед них – зміна етноніма при збереженні ядра ідентичності (самосвідомості). Протягом свого історичного розвитку український етнос зазнав змін у самоназві (етнонімі), проте зберіг глибинну самоідентичність та національну самосвідомість. Це свідчить про стійкість внутрішнього культурного та історичного ядра, незважаючи на зовнішні впливи та зміни політичних епох. Українські націєтворчі процеси визначалися характером та інтенсивністю активності різноманітних суб'єктів, які відігравали різну роль у відтворенні та збереженні національної самосвідомості. До цих суб'єктів належали церковні діячі, гетьмани, козацька старшина, представники шляхти, письменники, поети, вчені, а також громадські та державні діячі різних епох. Їхня діяльність забезпечувала тяглість ідей національного буття. Націєтворчі процеси в Україні були започатковані ще в Козацьку добу. Українці зуміли не лише зберегти свою ідентичність в умовах іншомовного, іноетнічного та іншорелігійного середовища, але й організувати національний рух задовго до того, як націоналізм набув форми політичної ідеології модерного часу. Таким чином, формування української нації являє собою багатоетапний і тривалий процес, що базується на глибинних історичних засадах.

Фундаментом для українських націєтворчих процесів слугували дві державні традиції: Київська Русь та Галицько-Волинська держава. Активне формування національної свідомості було започатковано в середині XVI ст. Становлення української етнічної нації відбувалося протягом XVII–XX ст. Процес формування сучасної української політичної нації був інтенсивно активізований на початку XX ст. і продовжується до сьогодні, особливо посилюючись в умовах відновлення Незалежності та боротьби за державність [3, с. 171–172].

Обширний аналіз термінологічним пошукам щодо цього періоду історії–надав у своїй монографії ще у 1996 р. П. Толочко. Сам він у згаданій книзі використовує термін Русь [однак у назві монографії фігурує *Київська Русь – Авт.*], зазначаючи наступне: «Виникнення Русі є однією з актуальних проблем вітчизняної історіографії. Зусиллями кількох поколінь істориків вдалося відтворити досить повний і об'єктивний образ держави східних слов'ян, яка виникла в результаті їх тривалої політичної і соціально-

економічної еволюції, збагаченої досвідом сусідніх народів. Русь розвивалася в рамках загальних закономірностей історико-культурного процесу середньовічної Європи, в якому кожний народ брав участь насамперед власними культурними традиціями» [4, с. 27].

О. Толочко у своїй праці 1994 р. сформулював історико-культурологічне та історико-політичне бачення образу Київської Русі у різні часові проміжки, з акцентом на баченні давньоруської держави безпосередньо в часи її існування:

«Мета цих заміток, таким чином, полягає у спробі пошуків внутрішньої ідеї давньоруської держави, спробі з'ясувати той образ держави, який неявно і, можливо, невисловлено існував для кожного її члена - і князя, і монаха, і смерда» [5, с. 9].

Низка публікацій присвячена спадкоємності історико-політичної традиції від Київської Русі до Королівства Руського (Галицько-Волинської держави). Підкреслюється, що Королівство Руське є безпосередньою правонаступницею Київської Русі, яка після монгольської навали на тривалий час перебрала функцію центру східнослов'янської політичної та економічної державності. Протягом другої половини XIII — першої половини XIV століття це державне утворення суттєво впливало на перебіг подій у Центрально-Східній Європі. У цьому контексті варто згадати наукові напрацювання Ю. Гудими, Л. Ілина [6; 7].

Також значущою для проблематики статті є упорядкована О. Черненко колективна монографія «Історія цивілізації. Україна. Том 2. Від Русі до Галицького князівства (900–1256)» [8].

Праця О. Головка [10] присвячена комплексному аналізу державотворення на східнослов'янських землях — від його витоків до періоду удільної роздробленості (або дроблення), що передував появі Королівства Руського. Автор акцентує на києвоцентричній традиції цього розвитку. Це дослідження є необхідним контекстом для вивчення Королівства Руського, оскільки воно чітко окреслює політичні інститути та правові засади, успадковані Галицько-Волинською державою.

Суттєво розширює сучасні історичні концепції та доповнює розуміння ранньомодерного періоду історії України праця М. Волощука [9]. «Русь» у цій праці — це династично-правова ідеологія, що легітимізувала владу Романовичів і трансформувала їхню державу в європейське Королівство Русі.

Важливими є дослідження з акцентом на ключовій ролі Києва як політичного, релігійного та культурного центру. Крім того, йдеться також про його глибоку інтеграцію в європейський політичний простір (династичні зв'язки, торгівля). Цей підхід протиставляється російському

нарративу, який зміщує центр ваги на периферійну, пізнішу Володимиро-Суздальську землю [11; 12; 13; 14].

Публікації останнього десятиліття, зокрема й видання, що виходять після 2014 р., є частиною не лише історичного дискурсу, а й важливим чинником інформаційного спротиву України проти російської пропаганди.

Мета статті полягає в здійсненні критичного переосмислення місця та ролі Київської Русі в сучасному українському історичному наративі, що включає викриття російських імперських та радянських міфів (про «єдиний народ», «феодалну роздробленість», «перенесення столиці», «занепад Києва») та обґрунтування автентичної тяглості давньоукраїнської державницької традиції до сьогодення як важливого чинника національної самобутності та інформаційного спротиву.

Виклад основного матеріалу. Щоб забезпечити собі образ «тисячолітньої держави» та «колиски православ'я», Кремль цілеспрямовано маніпулює спадщиною Київської Русі. Цей історичний період став вирішальним інструментом як для внутрішньої консолідації російського суспільства, так і для виправдання агресивної політики щодо України. Привласнення київської спадщини є ключовим елементом імперського міфу. Російська пропаганда протягом століть послідовно використовує низку основоположних історичних наративів, спрямованих на викривлення фактів і подій в Україні. Кінцева мета цієї дезінформаційної кампанії – підрив української державності, національної ідентичності та права українців на власну історичну пам'ять [15; 16].

Зокрема, російське пропагандистське видання «Украина.ру» через свій Telegram-канал активно поширило маніпуляцію, спрямовану на монополізацію київської спадщини. Основний аргумент допису, який цитує російськомовний пропагандистський канал «Історія України», полягає в тому, що Київська Русь є ексклюзивною спадщиною російської історії. Пропагандисти стверджують, що сам термін «Київська Русь» був нібито штучно впроваджений російськими науковцями. На підставі цієї «неавтентичності» відомої назви, автори допису наполягають, що цей період мусить розглядатися виключно як етап розвитку Росії, що, відповідно, має делегітимізувати використання Україною середньовічних символів Русі. Подібні твердження є типовою багаторівневою маніпуляцією, спрямованою на підрив історичного права України на власну спадщину. Відповідь на ці закиди надав український історик, археолог, дослідник ранньої історії слов'ян *Є. Синиця*. Аналіз певних маніпулятивних історичних наративів часто виявляє прийом «зміни аргументу», де критикується, наприклад, національний символ (як-от тризуб) на підставі того, що він нібито «чужорідний», оскільки Київська Русь - це термін,

«вигаданий російськими вченими». Насправді ж, «Київська Русь» справді є суто кабінетним терміном, тобто науковою конструкцією, що увійшла в обіг лише в середині XIX ст. Історія його появи та поширення доволі складна, а однозначно визначити його автора та чіткий зміст, який у нього вкладали різні дослідники, є проблематичним. Проте, важливо зазначити, що одним із найперших, хто активно застосовував термін «Київська Русь» (часто як «Києво-Переяславська Русь»), був Михайло Максимович. Вчений-енциклопедист, відомий філолог, фольклорист та історик, а також перший ректор Київського університету Святого Володимира [нині – *Київський національний університет імені Тараса Шевченка – Авт*], використовував його з конкретною метою: підкреслити особливий статус Києва та Київської землі в історії східнослов'янської ранньосередньовічної держави. Слід пам'ятати, що Русь (без додатка «Київська») є історичною самоназвою ранньосередньовічної держави, сформованої династією київських князів у X-XI ст. Таким чином, термін «Київська Русь» є пізнішим науковим уточненням, яке допомагає розрізнити періоди та регіони розвитку цієї держави.

Важливо зазначити, що практично одночасно з Михайлом Максимовичем, а можливо й раніше, термін «Київська Русь» почали активно вживати російські історики, зокрема Сергій Соловйов. Однак вони вкладали у нього принципово інший зміст. На відміну від М. Максимовича, який надавав терміну територіального значення (підкреслюючи роль Києва), російські науковці використовували його як хронологічний маркер. Вони вибудовували послідовні хронологічні етапи переміщення центру великокнязівської влади, оперуючи конструкціями «Київська Русь», «Володимирська Русь», «Московська Русь». Ця послідовність, де всюди фігурувала «Русь», створювала ілюзію безперервності та правомірності саме такої конструкції. Таке бачення слугувало історичним обґрунтуванням для політики «збирання земель» Московським князівством і Московським царством на межі Середньовіччя та Ранньомодерного часу. Концептуальне розуміння терміна «Київська Русь» без суттєвих змін домінує і в сучасній російській історіографії.

Проте, у XXI ст. помітною стала тенденція уникання вживання самого терміна «Київська Русь» (і навіть згадок про Київ як центр Русі) у науковій, а особливо у дидактичній літературі. Їхні науковці воліють замінювати суто кабінетний термін «Київська Русь» не менш штучним конструктом «Древнерусское государство». Така підміна має чітку мету: історична назва середньовічної держави Русь із центром у Києві взагалі усувається з інформаційного простору. Отже, заперечення терміна «Київська Русь» (як у згаданих пропагандистських наративах) повністю узгоджується із

сучасними термінологічними ігрищами в російському інформаційному полі. При цьому автори цих заперечень вдаються до підміни понять:

- «Неісторичність» терміна «Київська Русь» аж ніяк не підважує історичність ранньосередньовічної Русі із центром у Києві;

- Так само «вигнання» Києва та Київської Русі зі сторінок російських підручників не «викреслює» їх з історії. Історична реальність існування Русі як політичного центру Східної Європи залишається фактом, незалежно від сучасної російської термінологічної політики та пропагандистських дискурсів [17].

Як зазначає *В. Федорчук*, у російських імперських та радянських історичних наративах Київська Русь (X-XIII ст.) часто зображувалася як унітарна держава-монархія, що територіально охоплювала значні простори Східної Європи, від Карпат до Волги та від Балтійського до Чорного морів. Ключовим елементом цієї концепції було постулювання існування «єдиного давньоруського народу», який слугував спільним етнічним субстратом для сучасних східнослов'янських націй: українців, білорусів і росіян. Цей погляд був цілеспрямовано сформований в історіографії Російської імперії та СРСР. Його основою став фундаментальний російський історичний міф, який позиціонував Київську Русь як прямого попередника Московського царства та, відповідно, Російської імперії. Ідеологічна конструкція спиралася на два ключові аргументи: династичний (Московська держава заснована нащадками Рюриковичів) та релігійний (православне християнство поширено на північно-східні землі з Києва в період існування Русі). Саме ці аргументи стали основою для легітимації російських претензій на весь давньоруський спадок, включаючи використання назви «Русь», яка згодом трансформувалася в сучасний етнізм і топонім «Росія» [18].

Історик, журналіст *І. Гирич* в одній із своїх публікацій наголошує:

«У IX-XIII століттях не існувало держави «Київська Русь». Це історіографічна політика московських книжників транслиувалася на офіційну російську схему історії. Генеалогічно-династичний принцип княжої династії - Рюриковичів - був накладений Шльоцером, Міллером і Карамзіним та іншими у кінці XVIII - початку XIX століть на багатонаціональну державу, в якій політично домінувала російська народність» [19].

Ідея *І. Гирича* полягає в тому, що назва держави чи території не завжди має той самий національний зміст, що й у сучасності, і що одна й та сама назва може мати різні значення для різних народів. Наприклад, він вказує, що Україна в XVII-XVIII ст. офіційно називалася Військо Запорозьке. Польське визначення Litwa і литовське Letuva схожі за звучанням, але не тотожні за змістом. Для поляків Litwa була провінцією польсько-культурної Речі Посполитої, колишнє Велике князівство

Литовське, яке, на їхню думку, втратило литовську національну самобутність. Тоді як Letuva - це вже питомо литовська Литва, що відновила незалежність у 1918 р. Аналогічно, українська Русь відрізняється від московської (російської) Русі. Для Європи до XIX ст. Русь сприймалася як територія, населена українцями та білорусами, навіть після завоювання Москвою. Натомість, московська Русь на європейських мапах позначалася як Московія. Таким чином, автор підкреслює суттєву відмінність між національною сутністю та офіційним або іноземним найменуванням і проводить паралелі між сприйняттям Литви та Русі. За літописними джерелами, за часів князівської Русі це були нинішні території Київської, Житомирської, Черкаської та Чернігівської областей. Прикметно, що, як вказує І. Гирич, російські історики не заперечують таку географію. З часом, зважаючи на колоніальні завоювання та переселенські процеси, назва Русь поширилася далі на північний схід, до Володимира, Суздаля і Москви. Згодом відбулося «підтасовування» історичної пам'яті: у часи Петра I потрібен був легітимуючий міф про «Москву – Третій Рим». Який увійшов у вжиток ще з часів митрополита-грека Кипріяна (XIV ст.). Московська влада вирішила за краще «переписати» й своє минуле, задля виправдання захоплених земель, які заселяли «тоже русские», а насправді – українці і білоруси. Росіяни розглядають «Київську Русь» як перший період, домонгольський, до 1240-х рр. Коли зміцнів Володимир, то постало Московське князівство, з якого розпочалася «Московська Русь». Згодом Петро I переніс столицю у новозбудований Петербург, розпочавши історію Росії – Петербурзької Русі. Натомість для української історіографії є зовсім інша перспектива. Вона має національно-українське спрямування. У 1860-1880-х рр. в обіг увійшов термін «Україна-Русь». Затвердив його у науковому дискурсі М. Грушевський, у першому томі своєї праці «Історія України-Руси» (1898 р.). Ця ідея слугувала науково-політичною основою для опору російській імперській політиці, яка систематично заперечувала самостійність українського історичного розвитку і, відповідно, не визнавала претензій українців на власну новітню державність. Історичну традицію Києва продовжив Галич-Львів, що став центром Галицько-Волинської держави (Королівства Русі) у період приблизно із середини XIII століття до 1340-х рр. Терміни «Київська держава» та «Україна-Русь» є синонімами, що не суперечать, а взаємно збагачують понятійний апарат історичного знання. Тому І. Гирич вважає, що використання «Київської держави» як паралельної назви для «України-Руси» не лише можливе, а й доцільне. Однак І. Гирич застерігає, що, попре синонімічність «Україна-Русь» та «Київська держава», вони мають не зовсім тотожне змістовне наповнення. Коли ми говоримо «Україна-Русь», то передусім маємо на увазі етнічне визначення території,

заселеної протоукраїнцями у часи існування Київської держави. Натомість, вживаючи поняття «Київська держава», акцент робиться на історико-політичному чиннику, тобто самому факті існування давньоукраїнської держави у IX-XIII ст. Саме термін «Київська держава» містить необхідну політичну складову для осмислення минулого, і він був запроваджений у науковий обіг та підручники представниками державницької школи в українській історіографії, такими як В. Липинський, Д. Дорошенко та С. Томашівський. Далі дослідник знайомить читачів із термінологією, вживаною у російській історіографії:

Термін «Давня Русь» в російській історіографії є синонімом до «Киевская Русь» та «Московская Русь». Як правило його вживають в російській літературі для позначення хронологічного періоду від IX до кінця XVII століть. Територіально російські дослідники під цей термін відносять і землі українські з Галичиною і Закарпаттям включно. Оскільки його асоціюють сусіди передусім з територією етнічної Росії, вживати його щодо України українцям не зовсім доречно. І краще послуговуватися відповідниками: «давньоукраїнський», «староукраїнський», «києворуський» та їхніми синонімами» [19].

Науковець зупинився й на проблемі цензурного тиску та поліцейських переслідуваннях, яких зазнавали українофіли на середину XIX ст. за свої погляди. Доводилося шукати компромісні варіанти термінології: українські землі позначали як «Південна Русь», «Південно-Західна Русь»; Білорусь стала «Західною Руссю» (П. Куліш, М. Костомаров, В. Антонович). Після 1905-1907 рр. дуже обережно подеколи почали вживати й назву «Україна» [19].

Історик, дослідник історії Русі та літописання В. Арістов наголошує на необхідності критичного ставлення до історичних термінів, спростовуючи поширені російські маніпуляції. Він зазначає, що такі назви, як Русь, Київська Русь, Давня Русь, Україна-Русь, Київська держава, є науковими конструктами, вигаданими істориками, і як такі відсутні у першоджерелах. Їхнє використання є доцільним за умови чіткого усвідомлення їхньої умовності. Навіть просте вживання терміна «Русь» має свої методологічні пастки. Наприклад, у XIV-XVI ст. тогочасні відомі діячі, як-от князі Острозькі, іменувалися руськими князями, а простір їхньої діяльності також називався Руссю. Самоназва «Русь» зберігалася в регіонах (зокрема, на Галичині та Закарпатті) аж до XX ст. Виходячи з цього, як вважає В. Арістов, в українському історичному контексті існує потреба розрізняти давнішу та новішу Русь. Він пропонує, що термін «Давня Русь» є найбільш доцільним для позначення періоду від IX до XIV ст. [20]. Цей вислів має власну традицію в українській історіографії, будучи зафіксованим ще на

початку XIX ст. у такому важливому історико-політичному творі як «Історія русів» [21].

Прикметно, що тодішня імперська історіографія цей термін не використовувала, а пізніше, у XX ст., винайшла власний конструкт «Древнерусское государство». Хоча в сучасній російській історіографії поняття «Давня Русь» інколи й трапляється, його значення часто є розмитим та нелогічним. На противагу цьому, в українській науковій традиції вислів «Давня Русь» має чітку історію та цілком логічно вписується в межі українського гранднративу, забезпечуючи чітке хронологічне та змістове розмежування. В. Арістов також вкотре наголошує, що термін «Київська Русь» є академічною конструкцією, яка передусім позначає політичну ситуацію та державне утворення, що функціонувало у Східній Європі наприкінці X – у середині XIII ст. У цей період на просторах північніше степів монополію на владу утримувала династія Рюриковичів. Саме Київ виконував функцію політико-символічного центру їхніх володінь. Термін «Київська Русь» був введений у XIX ст. у науковий обіг істориком М. Максимовичем. На той час термін використовувався суто у територіальному значенні, майже без політичних конотацій. Географічно він охоплював виключно регіон Середньої Наддніпрянщини з її осередком у Києві, підкреслюючи історичну та культурну важливість цієї землі [20].

Поширений наратив про те, що варяги принесли державність слов'янам, вимагає академічної корекції. Східна Європа IX-X ст. була східним флангом Епохи вікінгів [22]. Діяльність воєвничих і підприємливих норманів була мотивована економічними чинниками: вони прагнули отримати доступ до срібла та ринків збуту арабських країн та Візантії. Східноєвропейські річкові шляхи слугували транзитним коридором, а також джерелом продуктів для вигідної торгівлі [23]. Цих норманів у джерелах називали русами. Найімовірніше, цей етнонім походить від германського кореня зі значенням «веслувати», що цілком логічно пояснюється їхнім переміщенням суднами по річкових системах. Важливо, що про державотворчі ідеї у норманських ватагах не йшлося. Вони не могли бути носіями «готових» державних традицій, оскільки у самій Скандинавії такі структури ще не існували. Ранньодержавні утворення виникли там лише паралельно з аналогічними процесами у Східній Європі, наприкінці X – на початку XI ст., наприкінці Епохи вікінгів. Руси не становили монолітної структури, а були розрізненими групами. Одна з таких груп (руси), яка спеціалізувалася на торгівлі з Візантією, осіла на Середньому Дніпрі. Як наслідок, наприкінці X ст. їхні очільники розпочали активну розбудову власної держави. Провідним лідером, який завершив цей процес, став майбутній князь і хреститель Русі Володимир Святославич.

Отже, державність виникла не внаслідок «принесення» її ззовні, а шляхом синтезу місцевих та прийшлих еліт на ключових торговельних шляхах. На час активного державотворення (кінець X ст.), руси вже понад століття проживали серед слов'янського населення, принаймні на території Середньої Наддніпрянщини, перебуваючи з ним у інтенсивному контакті. Саме в результаті цієї тривалої та активної взаємодії прийшлої еліти та місцевого слов'янського населення виникли рання руська державність і потужний територіальний домен на Середньому Дніпрі з центром у Києві. Показово, що вже на початку та в середині XI ст. слов'янське населення Середньої Наддніпрянщини перейняло назву «русь». Таким чином, цей етнонім органічно і швидко поширився та закріпився за місцевими слов'янами, які становили основне населення ранньої Київської держави. Становлення ранньої руської державності стало результатом тривалого етнокультурного синтезу. Ця назва «русь» органічно та швидко закріпилася за місцевими слов'янами, які й становили основне населення ранньої Київської держави, що свідчить про успішну інтеграцію та формування нової політичної ідентичності [24].

Заяви, подібні до тих, що їх неодноразово вживав президент РФ В. Путін, які заперечують роль норманів у становленні Руської держави, є проявом антинорманізму. Ця концепція - суто російське ідеологічне явище, яке виникло в середині XVIII ст. і згодом стало офіційним баченням витоків Русі в Радянському Союзі [25]. Засновником антинорманізму вважається російський вчений М. Ломоносов. Його поява була спровокована публікацією праці німецького історика Г. Ф. Міллера (1749 р.). Він був одним із перших, хто, спираючись на критичний аналіз джерел, обґрунтував концепцію скандинавського походження князівської верхівки Русі. По суті, ідея антинорманізму була емоційною ідеологічною реакцією вищих російських кіл XVIII ст. на перші наукові дослідження історії Русі. Це навіть не стільки наукова теорія, скільки заперечення будь-якого (або головного) впливу скандинавів-германців на економічні та політичні процеси у Східній Європі VIII-X ст. Протягом понад двох століть антинорманісти намагалися довести, що походження терміна «Русь», держави та спільноти було будь-яким, окрім норманського, пропонуючи слов'янську, литовську, сарматську чи навіть кельтську версії. При цьому аргументація свідомо добиралася під уже готовий висновок. В академічному середовищі протистояння між двома «науковими теоріями» (норманською та антинорманською) ніколи не існувало. Існувала наука і паранаука, в межах якої й розвивався антинорманізм. Сьогодні у світовій науці панує консенсус щодо визначної ролі скандинавів у східноєвропейській історії Епохи вікінгів (кінця VIII – початку XI ст.). Тому так званий антинорманізм варто розглядати виключно

як історичний міф, до того ж суто російського походження. Цей комплекс ідей (антинорманізм, антизахідництво, російське слов'янофільство) був ідеально інтегрований в політику сталінського СРСР після Другої світової війни. Зараз цей самий ідеологічний апарат офіційно відтворюється країною-агресором, продовжуючи використовувати історичну міфологію для обґрунтування сучасної агресивної політики [26; 20].

Поширене уявлення про те, що розквіт Русі завершився за часів Ярослава Мудрого, є традиційним, але хибним. Ця думка потребує ревізії на тлі критичного аналізу джерел. Період до кінця X ст., описаний у «Повісті временних літ», належить до легендарної історії. Такі легендарні, часто міфологізовані, частини притаманні першим хронікам багатьох європейських країн, де перший хроніст, вихоплюючи реальні імена з нечисленних джерел, створював узагальнений образ (загальний наратив).

Наприклад, перші польські та чеські князі з'явилися історично значно пізніше, ніж їх згадує легендарна частина їхніх хронік. Так само, історія франків фіксує низку напівлегендарних діячів до першого історичного правителя Хлодвіга. Про справжній початок руської (або києворуської) державності доцільно говорити від кінця X ст., що пов'язано з діяльністю князя Володимира Святославича. Саме цей період підтверджується не лише місцевими та іноземними писемними джерелами, але й археологічними даними, які фіксують культурний стрибок (поява монументальної архітектури, утвердження писемності, прийняття нової державної релігії, виникнення чіткого територіального виміру влади руських лідерів, яких західні джерела вже тоді часто іменували королями (*rex*) [27; 20]. Таким чином, період правління Володимира та його сина Ярослава є лише початком тих процесів. Це був час започаткування тих соціальних, політичних і культурних явищ (архітектура, право, християнізація), які впродовж наступних двох століть будуть розвиватися, вдосконалюватися та набувати яскравіших рис. Тому справжній розквіт Русі варто розглядати не як певну точку, а тривалий процес, що охоплює період після перших князів:

«Ідея про розквіт в XI - це ще один російський міф. Часи Володимира та Ярослава Мудрого - це початок всього того, що буде розвиватися та квітнути в подальші століття. А якщо нам кажуть, що Ярославі все закінчується, а далі було 200 років занепаду, то в нас фактично забирають цей період шикарної історії. Найцікавіше відбувається якраз після того: будується значно більше архітектурних споруд, виникають міста. Тобто від Володимира до монгольської навали у нас іде постійний розвиток та нічого не занепадає. Не йдеться й про розпад держави. Поліцентризм - це була початкова форма держави суто з технічних причин, бо не можна було в кінці X століття з одного центру керувати всією Східною Європою» [28].

Історична концепція про занепад Русі після Ярослава Мудрого та настання «феодальної роздробленості» також потребує критичного переосмислення. Факти свідчать про сталий розвиток та експансію освоєних територій від кінця X до середини XIII ст. Порівняння архітектурного розвитку Києва показує, що кількість монументальних споруд, наприклад, у 1050 р., була значно меншою, ніж у XII ст. Зростала не лише кількість архітектурних об'єктів у центрах, але й загальна кількість міст та інших населених пунктів по всій Русі до монгольської навали. Найважливішою ознакою цього розвитку було збільшення кількості князів. Це не свідчило про «роздробленість» (оскільки держава ніколи не була централізованою), а про розширення освоєних територій Східної Європи. На час правління Ярослава Мудрого між окремими пунктами, контрольованими руськими князями, існували величезні «прогалини» неосвоєних і непідвладних територій. Наприклад, навіть наприкінці XI ст. подорож Володимира Мономаха з Ростова до Чернігова вимагала пробиватися через в'ятичів, які ще не були підпорядковані князівській владі та не були християнізовані. Цей прямий шлях між двома князівськими центрами вважався подвигом на той час. Проте, до XIII ст. таких прогалин практично не залишилося: територія була значною мірою освоєна. Це стало можливим саме завдяки збільшенню кількості князів, кожен із яких потребував простору для правління. Вони поступово заповнювали лакуни, будували міста та двори, поширюючи контроль та обкладаючи населення даниною. На початку XI ст. специфічна «руська суспільна модель» (те, що ми називаємо давньоруським суспільством) існувала лише в домені «Руська земля» (Середнє Наддніпрянщина) та в окремих віддалених містах (Новгород, Полоцьк). До XIII ст. ця Києво-Дніпровська модель поширилася на значні простори Східної Європи. Саме тому історію XI – середини XIII ст. слід розглядати не як період занепаду чи роздрібненості, а як період сталого розвитку та експансії. Радянська історіографія хибно оголошувала XII-XIII ст. добою «феодальної роздробленості», призначивши символічну дату початку 1132 р. (смерть Мстислава Великого). Однак, сучасники не вважали цю подію знаковою віхою: на місце Мстислава мирно сів інший князь. Попри те, що з початку XI ст. збільшувалася кількість князів і вони перманентно боролися за владу, Київ не втрачав свого значення. Він залишався:

- Центром тяжіння для всіх князів (найпрестижніший «стіл»);
- Місцем проведення князівських з'їздів;
- Незмінним центром Київської митрополії [29; 20; 30; 31].

Відтак, ніякого занепаду міста не відбулося. При аналізі історії XII – середини XIII ст. важливо зосереджувати увагу на всій території (Галичина, Волинь, Переяслав, Чернігів), не применшуючи при цьому ролі Києва.

Твердження про те, що князь Андрій Боголюбський є руйнівником Києва у 1169 р., є істотно переоціненим і є одним із елементів російського історичного міфу. Цей міф, сформований класиками російської історіографії XIX ст. (зокрема, М. Карамзіним та С. Соловйовим), був некритично засвоєний, у тому числі, й українською науковою думкою. Його сутність полягала в наступному:

- Внаслідок походу 1169 р. нібито відбулося приниження Києва, що спричинило переїзд столиці спочатку до Володимира-Суздальського, а згодом до Москви;

- Цей наратив дозволяв закінчити київську історію в середині XII ст., перемістивши увагу істориків на північний схід;

- Головною метою було проведення прямої лінії спадковості від Києва через Володимир до Москви. Без цього міфу суздальська політична традиція виглядала б як окрема та паралельна київській, що розривало пряму тяглість між Києвом і Московією [32; 20; 33].

Наслідки походу 1169 р. були некатастрофічними. Київ не був зруйнований, нічого подібного до Батієвого завоювання не траплялося, і археологічні дані не фіксують цієї події як повномасштабного знищення столиці. Економічний поступ і будівництво монументальних споруд (які продовжували зводити і наприкінці XII ст.) тривали. Князі так само активно прагнули київського столу. Отже, сучасники не сприймали цю подію як фатальну чи таку, що призвела до занепаду. Фактично Андрій Боголюбський участі в самому поході не брав, ним керував його син та коаліція з ще 19 князів. Його пам'ятають як головного діяча частково через прийом тодішнього київського хроніста, який прагнув перекласти відповідальність з лояльного йому клану князів на суздальський. Таким чином, міф про Андрія Боголюбського як руйнівника Києва є штучною конструкцією, спрямованою на обґрунтування прямої імперської спадковості від Києва до Москви, ігноруючи факти тривалого розвитку та значення Києва після 1169 р. Перебільшена роль Андрія Боголюбського в історії пояснюється значною мірою образом, створеним імперською російською історіографією. Для російських істориків він був ключовою фігурою, яка нібито «перенесла столицю», забезпечивши тим самим «переїзд історії» з Києва до Володимира-Суздальського. Насправді ж, він був лише першим окремим суздальським князем і доволі екстравагантною персоною. Однак, його реальні вплив і потужність є сильно переоціненими. Андрій Боголюбський, по суті, залишається князем із невдалою кар'єрою. «Столиці» ніхто нікуди не переносив. Київ не втратив свого політичного та сакрального значення. Суздальське князівство не відігравало тієї першорядної ролі, яку йому приписали історики-апологети імперської спадковості.

Таким чином, уявлення про Боголюбського як про «збирача земель» і «переносника столиці» є частиною ідеологічної конструкції, спрямованої на обґрунтування прямої історичної тяглості від Києва до Московії. Схема поділу Русі XIII ст. на північно-східну (нібито «російську») та південно-західну («українську»), яка домінувала, наприклад, в історіографії УРСР, є тенденційним спрощенням. Вона штучно віддавала першість північно-східній частині, ігноруючи низку самобутніх центрів [34].

Історична схема особливо ігнорувала Новгород, який, на відміну від більшості руських земель, не був завойований монголами і зберіг особливості внутрішнього життя після 1240-х рр. Новгород і підвладна йому земля (Новгородська республіка) мали абсолютно відмінну від Московської політичну культуру та не можуть розглядатися як частина її історії. Саме Новгородська республіка стала першою жертвою московської експансії наприкінці XV ст. Проводячи історичні паралелі, Новгород фактично пережив політичну «денацифікацію»:

- Політична система, заснована на вічі, була зруйнована;
- Символ його самоврядування, вічевий дзвін, був вивезений до Москви;
- Місцеву еліту та частину населення депортували;
- Територію Новгородщини заселили московськими людьми.

Цей сценарій став моделлю для подальшої російської експансії [34; 20]. Сучасна українська історіографія здійснює докорінне переосмислення Київської Русі, утверджуючи її як давньоукраїнську поліцентричну державу, що пережила свій справжній розквіт у період сталого розвитку та територіальної експансії до середини XIII ст. Сучасні історіографічні дослідження спростовують як імперський міф про «єдиний давньоруський народ» та антинорманізм, так і радянський конструкт про «феодалну роздробленість», доводячи, що збільшення кількості князів свідчило про успішне освоєння східноєвропейських просторів при незмінній ключовій ролі Києва як символічного, політичного та релігійного центру. Таким чином, науковий аналіз історичних коренів, термінології та хронології є потужним чинником національної самобутності та інформаційного спротиву проти агресії Росії, що заперечує право України на власну історичну спадщину, а викриття міфу про Андрія Боголюбського та долі Новгорода демонструє історичну модель московської експансії.

Висновки. Переосмислення Київської Русі є стратегічним завданням української історіографії, спрямованим на утвердження національної самобутності та тяглості державницької традиції від давньоруського періоду до сучасності, що є ключовим в умовах інформаційної війни проти імперських міфів.

Українське націєтворення є унікальним, багатоетапним процесом, заснованим на збереженні глибинної ідентичності та політичній спадковості, яка прослідковується від Києва через Галицько-Волинське князівство до сучасної України. Критичний аналіз спростовує наратив про «занепад» Русі: справжній розквіт припав на період від кінця X до середини XIII ст., що характеризувався інтенсивним культурним стрибком та територіальною експансією, а не роздробленістю. Також науковцями спростовано як ідеологічний міф концепцію «феодальної роздробленості», оскільки збільшення кількості князів було ознакою успішного освоєння території поліцентричною державою, а не її розпаду, при цьому Київ зберігав своє сакральне та політичне значення.

У наукових дослідженнях викрито хибність імперського міфу про Андрія Боголюбського як «руйнівника Києва»: походи XII ст. не були катастрофічними, а сам міф є штучною конструкцією, спрямованою на обґрунтування прямої, але неіснуючої, спадковості від Києва до Москви. Також у наукових дослідженнях успішно заміннюють штучний термін «Київська Русь» концептами «Україна-Русь» та «Київська держава», які підтверджують автентичне етнічне та політичне коріння давньої держави.

Ідеологічні конструкції, такі як антинорманізм (який заперечує роль русів у державотворенні) та міф про Боголюбського, є суто російськими інструментами, які відтворюються режимом РФ для обґрунтування антизахідництва та сучасної агресивної політики. Історія Новгородської республіки та її завоювання Москвою слугує моделлю імперської експансії та політичної «денацифікації» (знищення віча, депортація еліти), демонструючи не сумісність, а протилежність політичних традицій Києва/Новгорода і Московії.

Критичний аналіз джерел та викриття міфів є не лише академічним, а й життєво важливим політичним завданням, що забезпечує національну самосвідомість та зміцнює інформаційний суверенітет України у боротьбі проти Росії-агресорки.

Література.

1. Бжезінський З. *Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи*. Львів - Івано-Франківськ «Лілея-НВ», 2000. 236 с.
2. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, «Укрінформ». Альтернативна історія: як Росія прагне анексувати Київську Русь. *Детектор медіа*, 13 липня 2021. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/190066/2021-07-13-alternatyvna-istoriya-yak-rosiya-pragne-aneksuvaty-kyivsku-rus/>
3. Кириченко Ю. *Концепції українського етногенезу та націогенезу в етнологічній науці другої половини XIX – початку XXI ст. Спеціальність 07.00.05 – етнологія Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 280 с.

4. Толочко П. *Київська Русь*. Київ: Абрис, 1996. 360 с.
5. Толочко О. Русь: держава та образ держави. *Історичні зошити*. Київ: Національна академія наук України, Інститут історії України, 1994. 37 с.
6. Гудима Ю. Галицько-Волинське князівство в XI–XIV ст.: територія, природні та людські ресурси. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020. 295 с. *Чтиво*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hudyma_Yurii/Halytsko-Volynske_knia_zivstvo_v_KhI_KhIV_st_terytorii_pryrodni_ta_liudski_resursy/
7. Ілин Л. Галицько-Волинська держава: етимологія поняття, органи влади та їх статус. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. №11 (23), 2021. С. 16–22.
8. *Історія цивілізації. Україна. Том 2. Від Русі до Галицького князівства (900–1256)*. Упорядник: О. Черненко. Харків: Фоліо, 2021. 1339 с.
9. Волощук М. *Colloquia Russica*. За ред. В. Нагірного і М. Волощука. Івано-Франківськ; Краків: Лілея НВ, 2018. Series II. Vol. 4: Середньовічна Русь: проблеми термінології. С. 265–295. *Чтиво*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Voloschuk_Myrosлав/Movoju_dzherel7_Terminolohichni_aspekty_istoriohrafichnoho_derzhavonaimenuvannia_na_prykladi_Halytsk/
10. Головка О. Формування державних утворень у Східній Європі в IX - першій половині XIII ст. Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). 2004. № 4. С. 77–94. URL: http://resource.history.org.ua/publ/uacenter_2004_4_77
11. Бойко І. Місце і роль Києво-Руської держави в багатовіковій історії українського державотворення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Випуск 68. С. 74–87. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2019.68.074>
12. Брехуненко В. *Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле*. Київ, 2017. 280 с. Національна академія наук України. Інститут історії України. Електронна бібліотека. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013481>
13. Ричка В. «Київ - Другий Єрусалим» (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі). Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. 243 с.
14. *Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність*. Авторський колектив: О., Рафальський (керівник), Я., Калакура (науковий редактор), О., Калакура, М., Юрій. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
15. Альтернативна історія: як росія прагне анексувати Київську Русь. (2021). Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України, 28 жовтня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3279397-alternativna-istoria-ak-rosia-pragne-aneksuvati-kiivsku-rus.html>
16. Ярослав Грицак: як виник міф про «братні народи»? Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaroslav-grycak-yak-vynyk-mif-pro-bratni-narody>
17. Синиця Є. Маніпуляція: Київська Русь є спадщиною виключно російської історії. *Post-Past*, 7 травня 2023. URL: <https://www.postpast.org/%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BA%D0%B8%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8C-%D1%94-%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D1%8E-%D0%B2%D0%B8%D0%B>

A%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BD%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97

18. Федорчук В. Як (не) варто уявляти Русь. *Україна модерна: міжнародний інтелектуальний часопис*, 28 січня 2023. URL: <https://uamoderna.com/history/iak-ne-varto-uvavliaty-rus/>

19. Гирич І. «Україна-Русь» чи «Київська Русь»? Ці поняття мають різний зміст – історик. *Радіо Свобода*, 25 травня 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-terminolohiya/31530763.html>

20. Ляска В. Вадим Арістов: Шість тверджень про Русь, які спростовують російську пропаганду. *Локальна історія*, 27 червня 2022. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/shist-tverdzen-pro-rus-iaki-sprostovuiut-rosiisku-propagandu/>

21. *Історія русів*. Редакція і вступна стаття: О., Оглоблина. Переклад: В., Давиденка. Видавництво «Вісник» – ООЧСУ Нью Йорк, 1956. 382 с. *Diasporiana. Електронна бібліотека*. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1745/file.pdf>

22. Щодра О. Епоха вікінгів у Східній Європі: слов'янсько-скандинавські зв'язки в період формування ранніх слов'янських держав. *Проблеми слов'янознавства*, 2017. Випуск 66. С. 9–27. DOI: <https://10.30970/sls.2017.66.2065> URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Schodra_Olha/Epokha_vikinhiv_u_Skhidnii_Yevropi_sloviansko-skandynavski_zviazky_v_period_formuvannia_rannikh_slov.pdf

23. Печерський А. Вікінги - морські піхотинці доби Середньовіччя - історик Артем Папакін. *Армія Inform*, 11 квітня 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/11/vikingy-morski-pihotynczi-doby-serednovichchya-istoryk-artem-papakin/>

24. Арістов В. Як творилася Русь. *Локальна історія*, 20 листопада 2020. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/iak-tvorilasja-rus-vadim-aristov/>

25. Костенко І. Антинорманські кола російської «історичної науки». *Історична правда*, 15 вересня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/09/15/161802/>

26. Арістов В. Чи має підстави «антинорманська теорія» походження Русі? *Перелом: війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулини. Діалоги з істориками : у 2-х кн.* Упорядники: Г., Боряк, О., Ясь. Відповідальний редактор: В., Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. Книга 1. Розділ 2. С. 256-258. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3e401737-4738-461c-99ca-4edba9ef4b07>

27. Єпішенков К. Проблема походження Києво-руської держави в українознавчих дослідженнях Володимира Барана. *Українознавчий альманах*, 2025. Випуск 36. С. 67-72. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.36.8>

28. Давидов А. Русь: від Рюрика до Ярослава. *Армія. Inform*, 3 травня 2022. URL: <https://www.armyfm.com.ua/rus-vid-ryurika-do-yaroslava/>

29. Котляр М. *Княжа служба в Київській Русі*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. 251 с.

30. Михальченко М., Дашутін Г. Політичні і правові ідеї Київської Русі в різних інтерпретаціях. *Політичний менеджмент*, 2006. № 4. С. 3-9.

31. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. Київ: Основи, 1998. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/ochyma/ochrus.htm>

32. Букет Є. Мундири в крові: Андрій Боголюбський спалив Київ, але це його не врятувало. *Армія. Inform*, 21 червня 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/06/21/mundyry-v-krovi-andrij-bogolyubskiy-spalyv-kyuyiv-ale-cze-jogo-ne-vryatuvalo/>

33. Нога Г. «Меч покарання» Русі: творення образу Андрія Юрійовича (Боголюбського) у Київському літописі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, 2025. Випуск 96. С. 109-114. DOI: <https://10.26565/2227-1864-2025-96-16>

34. Ігнатів Т. Юридичний статус Новгородської землі під зверхністю Золотої Орди. *Команда Львівського історичного клубу*, 2021. URL: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2021/08/04/yurydychnyj-status-novgorodskojji-zemli-pid-zverhnisjtju-zolo-toji-ordy/>

References

1. Bzhezynskyi, Z. (2000). *Velyka Shakhivnytsia. Amerykanska pershist ta yii stratehichni imperatyvy*. [The Great Chessboard. American primacy and its strategic imperatives]. Lviv - Ivano-Frankivsk «Lileia-NV». 236 s. [in Ukrainian].

2. Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatsiinoi bezpeky, «Ukrinform». *Alternatyvna istoriia: yak Rosiia prahne aneksuvaty Kyivsku Rus*. [Alternative History: How Russia Seeks to Annex Kyivan Rus]. (13 lypnia 2021). *Detektor media*, 13 lypnia 2021. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/190066/2021-07-13-alternatyvna-istoriya-yak-rosiya-prahne-aneksuvaty-kyivsku-rus/> [in Ukrainian].

3. Kyrychenko, Yu. (2017). *Kontseptsii ukrainskoho etnohenezu ta natsiohenezu v etnolohichnii nautsi druhoi polovyny KhIKh – pochatku KhKhI st. Spetsialnist 07.00.05 – etnolohiia Dysertatsiia na здобuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk*. [Concepts of Ukrainian ethnogenesis and nationogenesis in ethnological science of the second half of the 19th - early 21st centuries. Specialty 07.00.05 - ethnology Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences]. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 280 c. [in Ukrainian].

4. Tolochko, P. (1996). *Kyivska Rus*. [Kyivan Rus]. Kyiv: Abrys. 360 s. [in Ukrainian].

5. Tolochko, O. (1994). *Rus: derzhava ta obraz derzhavy*. [Rus: the state and the image of the state. Historical notebooks]. Istorychni zoshyty. Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. 37 s. [in Ukrainian].

6. Hudyma, Yu. (2020). *Halytsko-Volynske kniazivstvo v KhI–KhIV st.: terytorii, pryrodni ta liudski resursy. Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu. Dysertatsiia na здобuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy*. [Galicia-Volyn Principality in the 11th–14th centuries: territory, natural and human resources. Qualification scientific work in the form of a manuscript. Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty 07.00.01 - History of Ukraine]. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv. 295 c. *Chytyvo*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hudyma_Yurii/Halytsko-Volynske_kniazivstvo_v_KhI_KhIV_st_terytorii_pryrodni_ta_liudski_resursy/ [in Ukrainian].

7. Ilyn, L. (2021). *Halytsko-Volynska derzhava: etymolohiia poniattia, orhany vldy ta yikh status*. [Galician-Volyn State: Etymology of the Concept, Government Bodies and Their Status]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho: Zhurnal. Serii Pravo*. №11 (23). S. 16-22. [in Ukrainian].

8. *Istoriiia tsyvilizatsii. Ukraina. Tom 2. Vid Rusi do Halytskoho kniazivstva (900–1256)*. (2021). [History of Civilization. Ukraine. Volume 2. From Rus to the Galician Principality (900–1256)]. Uporiadnyk: O. Chernenko. Kharkiv: Folio. 1339 s. [in Ukrainian].

9. Voloshchuk M. (2018). *Colloquia Russica [Colloquia Russica]*. Za red. V. Nahirnoho i M. Voloshchuka. Ivano-Frankivsk; Krakiv: Lileia NV, 2018. Series II. Vol. 4: Srednovichna

Rus: problemy terminolohii. S. 265–295. *Chytyvo*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Voloschuk_Myrosлав/Movoіu_dzherel7_Terminolohichni_aspekty_istoriohrafichnoho_derzhavonaimenuvannia_na_prykladi_Halytsk/ [in Ukrainian].

10. Holovko, O. (2004). Formuvannia derzhavnykh utvoren u Skhidnii Yevropi v IKh - pershii polovyni KhIII st. Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi (z naidavnishykh chasiv do kintsia KhVIII st.). [Formation of state formations in Eastern Europe in the 9th - first half of the 13th century. Ukraine in Central and Eastern Europe (from ancient times to the end of the 18th century)]. № 4. S. 77-94. URL: http://resource.history.org.ua/publ/uacenter_2004_4_77 [in Ukrainian].

11. Boiko, I. (2019). Mistse i rol Kyievo-Ruskoі derzhavy v bahatovikovii istorii ukrainskoho derzhavotvorennia. [The Place and Role of the Kіevan Rus' State in the Centuries-Long History of Ukrainian State Formation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiа yurydychnа*. Vypusk 68. S. 74–87. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2019.68.074> [in Ukrainian].

12. Brekhunenko, V. (2017). *Viіna za svidomist. Rosiiski mify pro Ukraіnu ta yii mynule*. [War for Consciousness. Russian Myths about Ukraine and Its Past]. Kyiv. 280 s. Natsionalna akademiіа nauk Ukraіny. Instytut istorii Ukraіny. Elektronna biblioteka. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013481> [in Ukrainian].

13. Rychka, V. (2005). «Kyiv - Druhyi Yerusalym» (z istorii politychnoi dumky ta ideolohii serednovichnoi Rusi). ["Kyiv - Second Jerusalem" (from the history of political thought and ideology of medieval Rus)]. Kyiv: Instytut istorii Ukraіny NAN Ukraіny. 243 s. [in Ukrainian].

14. *Tsyvilizatsiіа identychnist ukraіnstva: istoriіа i suchasnist*. (2022). [Civilizational Identity of Ukrainians: History and Modernity]. Avtorskyi kolektyv: O., Rafalskyi (kerivnyk), Ya., Kalakura (naukovyi redaktor), O., Kalakura, M., Yurii. Kyiv : IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukraіny. 512 s. [in Ukrainian].

15. Alternatyvna istoriіа: yak rosiіа prahne aneksuvaty Kyivsku Rus. [Alternative history: how Russia seeks to annex Kіevan Rus]. (28 zhovtnia 2021). *Ukrinform. Multymediіаnа platforma inomovlennia Ukraіny*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3279397-alternatyvna-istoria-ak-rosiia-pragne-aneksuvati-kiivsku-rus.html> [in Ukrainian].

16. *Yaroslav Hrytsak: yak vynyk mif pro «bratni narody»?* [Yaroslav Hrytsak: how did the myth of «fraternal peoples» arise?]. *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiatі*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaroslav-grycak-yak-vynyk-mif-pro-bratni-narody> [in Ukrainian].

17. Synytsia, Ye. (7 travnia 2023). Manipuliatsiіа: Kyivska Rus ye spadshchynoiu vykliuchno rosiiskoi istorii. [Manipulation: Kіevan Rus is the heritage of exclusively Russian history]. *Post-Past*. URL: <https://www.postpast.org/%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BA%D0%B8%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8C-%D1%94-%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D1%8E-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BD%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97> [in Ukrainian].

18. Fedorchuk, V. (28 sichnia 2023). Yak (ne) varto uiavliaty Rus. [How (not) to imagine Rus]. *Ukraina moderna: mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys*. URL: <https://uamoderna.com/history/iak-ne-var-to-uiavliaty-rus/> [in Ukrainian].

19. Hyrych, I. (25 travnia 2025). «Ukraine-Rus» chy «Kyivska Rus»? Tsi poniattia maiut riznyi zmist – istoryk. [«Ukraine-Rus» or «Kievan Rus»? These concepts have different meanings – historian]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-terminolohiya/31530763.html> [in Ukrainian].
20. Liaska, V. (27 chervnia 2022). Vadym Aristov: Shist tverdzen pro Rus, yaki sprostovuiut rosiisku propahandu. [Vadym Aristov: Six statements about Rus that refute Russian propaganda]. *Lokalna istoriia*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/shist-tverdzen-pro-rus-iaki-sprostovuiut-rosiisku-propagandu/> [in Ukrainian].
21. Istoriiia rusiv. (1956). [History of the Rus]. Redaktsiia i vstupna stattia: O., Ohloblyna. Pereklad: V., Davydenka. Vydavnytstvo «Visnyk» – OOOChSU Niu York. 382 s. *Diasporiana. Elektronna biblioteka*. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1745/file.pdf> [in Ukrainian].
22. Shchodra, O. (2017). Epokha vikiniv u Skhidnii Yevropi: sloviansko-skandynavski zviazky v period formuvannia rannikh slovianskykh derzhav. [The Viking Age in Eastern Europe: Slavic-Scandinavian Connections in the Period of the Formation of Early Slavic States]. *Problemy slovianoznava. Vypusk 66*. S. 9–27. DOI: <https://10.30970/sls.2017.66.2065> URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Schodra_Olha/Epokha_vikiniv_u_Skhidnii_Yevropi_sloviansko-skandynavski_zviazky_v_period_formuvannia_rannikh_slov.pdf
23. Pecherskyi, A. (11 kvitnia 2023). Vikinhy - morski pikhotyntsi doby Serednovichchia - istoryk Artem Papakin. [Vikings - Marines of the Middle Ages - Historian Artem Papakin]. *Armiia Inform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/11/vikingy-morski-pikhotynczi-doby-serednovichchya-istoryk-artem-papakin/> [in Ukrainian].
24. Aristov, V. (20 lystopada 2020). Yak tvorylasia Rus. [How Rus was formed]. *Lokalna istoriia*. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/iak-tvorilasias-rus-vadim-aristov/> [in Ukrainian].
25. Kostenko, I. (15 veresnia 2022). Antynormanski kola rosiiskoi «istorychnoi nauky». [Anti-Norman circles of Russian «historical science»]. *Istorychna pravda*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/09/15/161802/> [in Ukrainian].
26. Aristov, V. (2022). Chy maie pidstavy «antynormanska teoriia» pokhodzhennia Rusi? Perelom: viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. [Does the «anti-Norman theory» of the origin of Rus have grounds? A turning point: Russia's war against Ukraine in the temporal layers and spaces of the past]. *Dialohy z istorykamy : u 2-kh kn. Uporiadnyky: H., Boriak, O., Yas. Vidpovidalnyi redaktor: V., Smolii*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Knyha 1. Rozdil 2. S. 256-258. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3e401737-4738-461c-99ca-4edba9ef4b07> [in Ukrainian].
27. Yepishenkov, K. (2025). Problema pokhodzhennia Kyievo-ruskoï derzhavy v ukrainoznavchyykh doslidzhenniakh Volodymyra Barana. [The problem of the origin of the Kievan Rus' state in Volodymyr Baran's Ukrainian studies]. *Ukrainoznavchyy almanakh*. Vypusk 36. S. 67-72. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.36.8> [in Ukrainian].
28. Davydov, A. (3 travnia 2022). Rus: vid Riuryka do Yaroslava. [Rus': from Rurik to Yaroslav]. *Armiia. Inform*. URL: <https://www.armyfm.com.ua/rus-vid-ryurika-do-yaroslava/> [in Ukrainian].
29. Kotliar, M. (2009). *Kniazha sluzhba v Kyivskii Rusi*. [Princely service in Kievan Rus]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 251 s. [in Ukrainian].
30. Mykhalchenko, M., Dashutin, H. (2006). Politychni i pravovi idei Kyivskoi Rusi v riznykh interpretatsiiakh. [Political and legal ideas of Kyivan Rus in different interpretations]. *Politychnyi menedzhement*. № 4. S. 3-9. [in Ukrainian].

31. Nalyvaiko, D. (1998). Ochyma Zakhodu: Retseptsiiia Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI-XVIII st. [Through the eyes of the West: Reception of Ukraine in Western Europe XI-XVIII centuries]. Kyiv: Osnovy. *Izbornyk*. URL: <http://litopys.org.ua/ochyma/ochrus.htm> [in Ukrainian].

32. Buket, Ye. (21 chervnia 2023). Mundyry v krovi: Andrii Boholiubskyi spalyyv Kyiv, ale tse yoho ne vriatuvalo. [Uniforms in blood: Andriy Bogolyubsky burned Kyiv, but it did not save him]. *Armiia. Inform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/06/21/mundyry-v-krovi-andrij-bogolyubskij-spalyv-kyiv-ale-cze-jogo-ne-vryatuvalo/> [in Ukrainian].

33. Noha, H. (2025). «Mech pokarannia» Rusi: tvorennia obrazu Andriia Yuriiiovycha (Boholiubskoho) u Kyivskomu litopysi. [«The Sword of Punishment» of Rus: Creating the Image of Andriy Yurievich (Bogolyubsky) in the Kyiv Chronicle]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Filolohiia»*. Vypusk 96. S. 109-114. DOI: <https://10.26565/2227-1864-2025-96-16> [in Ukrainian].

34. Ihnatov, T. (2021). Yurydychnyi status Novhorodskoi zemli pid zverkhnistiu Zolotoi Ordy. [The Legal Status of the Novgorod Land under the Supremacy of the Golden Horde]. *Komanda Lvivskoho istorychnoho klubu*. URL: https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2021/08/04/yurydychnyj_status_novgorodskoj_zemli_pid_zverhnistju_zolotoji_ordy/ [in Ukrainian].